

811.163.41'367.622

811.163.41'374

<https://doi.org/10.18485/sj.2017.22.1.6>

ЖАРКО С. БОШЊАКОВИЋ*
ГОРДАНА Р. ШТАСНИ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 11. 08. 2016.
Прихваћен: 15. 12. 2016.

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ЛЕКСЕМЕ *ХРИСТОС*
У РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ И НАРОДНОГ
ЈЕЗИКА**

У раду се анализирају лексикографски поступци у обради лексема *Христос* у дескриптивним (РМС, РСЈ) и појединим дијалекатским речницима српског језика. Поред тога, у анализу су укључени репрезентативни стандардни и дијалекатски речници народа који исповедају православну веру (грчки, руски, македонски, бугарски). Наша анализа треба да покаже да ли се лексема *Христос* јавља као одредница у одабраним речницима и каква је структура њеног лексикографског чланка, тј. у којим се све фонетским и морфолошким варијантама она реализује (*Христос*, *Христ*, *Крист*, *Ристос*, *Рис*, *Христа*, *Христоса*); на основу ког извора и како је дефинисана (по Библији, јеванђељу, хришћанском учењу / вери / традицији). Посебна пажња посвећена је семантичким компонентама заступљеним у дефиницијама (*Богочовек*, *Господ у телу*, *оваплоћен Син божји* и *Реч божја*; *оснивач хришћанства*). Анализом су обухваћени и изрази у којима се среће лексема *Христос* (*пре Христа* и *после Христа*; *про Χριστού* (скр. п.Х.) и *μετά Χριστόν* (μ. Х.); *Χριστός και Παναγία*).

Кључне речи: лексема *Христос*, лексикографска обрада, српски књижевни и народни језик

* zarkobosnjakovic@ff.uns.ac.rs

** Рад је настао у оквиру два пројекта: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (178020) и *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (178004), која у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. УВОД

1.1. Циљ рада је да на основу лексикографских дела (библијских енциклопедија, дескриптивних, двојезичних и дијалекатских речника српског и језика појединих православних народа (грчки, руски, македонски, бугарски)¹ утврди у којима од њих лексема *Христос* има статус одреднице, будући да смо сакупљајући грађу за деривате мотивисане лексемом *Христос* (*хришћанство*, *хришћанлук*, *хришћанин*, *хришћанка*, *хришћаница*, *христијанизација*; *христоборац*, *христоносац*, *христољубив*), што ће бити предмет истраживања у посебном раду, уочили одређени број деривата, скоро у свим речницима заступљеним у корпусу, па чак и у онима где мотивна реч *Христос* није забележена, што се може довести у везу с друштвеноисторијским приликама у којима су они настајали.

У речницима у којима се она јавља као одредница анализираћемо структуру лексикографског чланка, тј. у којим се све фонетским и морфолошким варијантама она реализује (*Христос*, *Христ*; *Крист*; *Ристос*, *Рис*; *Христа*, *Христоса*); на основу ког извора и како је дефинисана (*по Библији*, *јеванђељу*, *хришћанском учењу* / *вери* / *традицији*). Посебну пажњу посветићемо семантичким компонентама заступљеним у дефиницијама (*Богочовек*, *Господ у телу*, *оваплоћен Син божји* и *Реч божја*; *оснивач хришћанства*), што ће представљати централни део рада. Биће приказани и устаљени изрази у којима се среће лексема *Христос* (*пре Христа* и *после Христа*; *про Хριστοῦ* (π. X.) и *μετά Χριστόν* (μ. X.); *Χριστός και Παπαγία*).

1.2. О теониму *Исус Христос*

1.2.0. Под термином *теоним* подразумева се било која језичка јединица која је у функцији називања (само) Бога или обраћања Богу, и то онаквог каквим се он схвата у хришћанству. Конкретно, то може бити обраћање или назив за Свету Тројицу или појединачно за некога од три Лица Свете Тројице (Оца, Сина, Светог духа) (Левушкина 2013: 168). Интеграција атрибута са личним именом, карактеристична за парадигму агионима – имена светаца (нпр. *Јован Крститељ*, *Стефан Првомученик*), реализована је и уз Исусово име. Спаситељ света именован је двочланом синтагмом, коју чине теоним *Исус* (*Спаситељ*) и атрибут *Христос* (*Помазаник*).

1.2.1. О *Исусу*. Име *Исус* потиче од грчке речи Ἰησους (*Исус*), која је настала хеленизацијом хебрејске речи יהושע (*Јехошуа*) од хебрејско-арамејског יֵשׁוּעַ (*Јешуа*), што значи *Јахве спасава* или *помоћ Јахвеа* (Ракић 2004: 379). У тренутку када је Јосиф, муж Маријин, намеравао да је тајно отпусти

¹ Видети изворе.

због тога што је трудна, јавио му се анђео господњи Гаврило и рекао да се не боји да узме Марију јер „оно што се у њој зачело од Духа је Светога. Па ће родити сина и надјени му име Исус, јер ће он *избавити* свој народ од гријеха њиховијех” (Јев. по Матеју 1,20–21). Дакле, видимо да му име одређује сам Бог, али и задатак на земљи који одговара значењу његовог имена.

Име *Исус* у *Светом писму* носи једанаест особа, што значи да је оно међу Јеврејима било веома често (Ракић 2004: 379). Уочено је да је већина личности са именом *Исус*, десеторица њих, споменута у *Старом завету*, док је у *Новом завету* остало једино име Исуса Христа. За овакво стање постоје два разлога: први је да је оно за обраћене Јевреје имало статус теонима, а за Јевреје Мојсијевог закона то име је било на лошем гласу будући да је Исус за себе тврдио да је Бог, што је за њих била велика хула. У српској традицији, као и у осталом хришћанском свету, ово име задржало је статус теонима, те се не користи као антропоним за мушке особе (в. нпр. Грковић, М. 1977) због поштовања и уверења да се име божје не сме узимати узалуд.

1.2.2. *О Христу*. Порекло имена *Христос* не изазива научне дилеме. *Христос* је грчка реч (Χριστός ’Помазаник’) изведена од примарног значења глагола χρίζω / χρίω ’(по)мазати, (пре)мазати’ (аор. ἐχρίσα; χρίζομαι ’помазати се’ аор. χρίστηκα).² Иначе, *Христос* је превод хебрејске речи *Месија*, што значи ’Помазаник’. Исус је за верујуће Јевреје обећани Месија, а за остале хришћане је *Христос*, божји *Помазаник*. Светим уљем, миром, некада су се помазивали цареви, свештеници и пророци, те тако је и Христова људска природа помазањем примила силу Духа светог и он поседује знање пророка, светлост првосвештеника и моћ царева. Још се у *Старом завету* указује на Месију – Помазаника и његово страдање: Устају цареви земаљски и кнезови се скупљају на Господа и на *Помазаника* његова (грч. *κατά του χριστού αυτού*)³ (Псалом 2, 2); Седамдесет је недеља одређено твоме народу и твоме граду светом да се сврши преступ и да нестане греха [...] и да *се помаже* (грч. *να χρισθή*) свети над светима. Зато знај и разуми; откад изиде реч да се Јерусалим опет сазида до *помазаника* војводе (грч. *έως του Χριστού του Ηγουμενέου*) биће седам недеља и шездесет и две недеље... (Књига пророка Данила 9, 24–25). У Назарету, у јеврејској синагоги Исус чита текст из пророка Исаије (61, 1–3) који се односи на њега и његово послање: Дух је Господњи на мени; зато ме *помаза* (грч. *με έχρισε*) да јавим јеванђеље сиромасима... (Јеванђеље по Луки 4, 18–19).⁴

² Секундарно значење овога глагола гласи ’белити’, што се метафорички може довести у везу са спасењем грешника.

³ Из технички разлога бележимо само један акценат иако је текст писан катаревусом.

⁴ Видети у: Ракић, Б. Радомир. *Библјска енциклопедија II* (Л – Ш), Србиње – Београд, 2004: 58–59; 595).

У српском језику постоји већи број антропонима који су мотивисани именом *Христос*, чија је фреквенција различита у различитим временима (*Риста* / *Ристе* / *Ристо*, *Ристајко*, *Ристан*, *Ристаћ*; *Ристивој*, *Ристивоје*; *Ристивор* / *Ристифор* / *Ристовор* / *Ристофор*; *Христа* / *Христо* од *Христивој*, *Христофор*, *Христан*, *Христивој* / *Христивоје*, *Христивор* / *Христифор*, *Христодул*, *Христољуб*, *Христослав* (М. Грковић 1977); *Христосија*, *Христа*, *Христимија* (RJAZU 1887–1991). Према Лазаревићевом мишљењу (2001: 23–25), „у избору личног имена препознају се схватања, веровања и уопште поглед на свет кумова или родитеља или и једних и других, те што су она духовни лик народа у целини, осведочен у језику јуче и данас и што се у српском народу човек и његов карактер поистовећују са именом.” Дакле, човек не може бити спаситељ (Исус), али може бити помазан (*Христос*) Духом светим, што је у исто време објашњење изостанка имена *Исус* у функцији антропонима и јављања већег броја личних имена мотивисаних лексемом *Христос*.

2. ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ЛЕКСЕМЕ ХРИСТОС

2.1. Структура лексикографског чланка

2.1.1. Структура лексикографског чланка ономастичких јединица у дескриптивним речницима углавном обухвата све елементе које има било која друга јединица именичког типа.⁵

РСАНУ	Крїст , Крїста м рлг. Христос; <i>исп.</i> Исус. Изр. браћа у Крїсту чланови хришћанске заједнице, <i>истог верског, црквеног реда и сл.</i>
РМС	Христос , -а и Хрїста м = Христ. Хрїст , Хрїста м грч. = Христос по Библији назив Исуса из Назарета, оснивача хришћанства, <i>Крїст</i> . Изр. браћа у Хрїсту припадници исте хришћанске заједнице, <i>реда и сл.</i>

⁵ Лексичке јединице овога типа углавном нису у већој мери заступљене у РМС, али су забележена библијска имена од ширег културолошког значаја.

<p><i>Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας (Μπαμπινιώτης 2002)</i>⁶</p>	<p>Χριστός (ο) оснивач хришћанске религије, оваплоћени Син и Реч Бога, који је био разапет за време Понтија Пилата за откупљење људског рода; Ιησούς;</p> <p>φρ. Χριστός και Αποστόλος 'Христос и апостол!' Χριστός και Παναγιά 'Христос и Пресвета = надимак Богородице' έλα Χριστέ και Αποστολε 'дођи, Христe и апостолe!' Χριστέ μου 'Христe мој!' да се изјави изненађење, чуђење, дивљење, страх, ужас итд. или као αποτρεπτική ευχή син. Бог чува; (б) метаф. τραβώ τα πάθη του Χριστού 'трпим страдања Христова', 'мучити се'; (в) метаф. κάνω (κάποιο)ν Χριστό 'учинити (некога) Христом' 'преклињати (некога), клекнути пред његове ноге = син. преклињати'; (г) за време: про Χριστού (скр. π.Н.) пре Христовог рођења, μετά Χριστόν (μ.Н.) 'после Христовог рођења'; (д) Χριστός! 'за некога ко је нешто прогутао и осећа да се дави'</p>
<p><i>Μεϊζον Ελληνικό Λεξικό (Μανδάλα 1997)</i></p>	<p>Ιησούς Χριστός '(време 4. пре Христа до 30. после Христа) према хришћанском учењу, Син божји, који је узео човечји облик'</p> <p>Χριστός Ιησούς 'оснивач хришћанске религије, Син божији који се отеловио, према хришћанској вери'</p>

Речник САНУ (1978) даје оба облика – *Крист* као одредницу, а *Христос* као део дефиниције, али на пуно значење упућује (исп.) на одредницу *Исус*. РСАНУ, након морфолошке обраде, уводи и кодну ознаку (рлг.), чиме овом појму даје терминолошку вредност. Такође се наводи и израз: *браћа у Крistu*.

У РМС (1976) уз прозодијски лик и морфолошка обележја, наводе се порекло речи, дефиниција и устаљени израз који садржи ову реч. И овај речник даје различите фонетске и творбене варијанте (*Христ / Крист / Христос*). Из примера видимо да се у наведеним речницима користе различити типови дефиниција – синонимска и дескриптивна.

У речнику новогрчког (Μπαμπινιώτης 2002) након морфолошког податка о роду исказаним чланом *ο*, налази се дескриптивна дефиниција и велик број израза са лексемом *Христос*. У другом речнику новогрчког (Μανδάλα 1997) издвојена су властита имена (топоними, антропоними, патроними), а међу њима је и име *Исуса Христа*, уз које се дају две релативно сличне дефиниције. У првој се у заградама наводи време његовог живота, док у другој тај податак изостаје. У оба случаја он се дефинише као Син божји који је узео људски облик, што је засновано на хришћанском учењу или на хришћанској вери. У другој дефиницији се налази и податак да је он оснивач хришћанске религије,

⁶ Садржаји грчких одредница наводе се у преводу коаутора рада Жарка Бошњаковића.

што је и очекивано будући да је назив религије у директној семантичкој и деривационој вези са лексемом *Христос*.

2.1.2. Већина дијалекатских речника обично не бележи лексему *Христос*, што потврђује стање и у *Речнику говора јабланичког краја* Р. Жугић, у *Речнику говора јужне Србије* М. Златановића, у *Речнику пиротског говора* Н. Живковића; у *Речнику васојевићког говора* В. Боричића Тивранског, у *Речнику Куча* Д. Петровића и др.; *Из лексике Пиве (село Безује)* С. Гаговића, у *Речнику говора Поткозарја* С. Далмације и др.⁷ Слична је ситуација и у појединим дескриптивним једнојезичним и двојезичним речницима словенских православних народа (Руса, Бугара, Македонаца)⁸, у којима се бележе деривати мотивисани лексемом *Христос*, али не и мотивна реч.

Поједини дијалекатски речници српског и руског језика ову лексему, ипак, бележе. Вук у своме *Рјечнику* (1852) наводи обе лексеме, али их не дефинише, већ даје њихов немачки и латински еквивалент: *Исус*, *Jesus* и *Христос*, Христа (*Христоса*) *Christus*.

<i>Речник села Каменице код Ниша</i> (Јовановић 2007)	<i>Толковий словарь живого великорусского языка</i> (Даль 1998)
<p>Крис м по Библији назив Исуса из Назарета, оснивача хришћанства, <i>Христ</i> у изразу: Мучи се као Крис.</p> <p>Кристос м <i>Христос</i> в. <i>Крис</i>.</p>	<p>Христось м., [lat. Christus, греч. Χριστός], Исусъ Христось, Богочеловѣкъ, Сынъ Божій, Господь во плоти. Вольно Христу добро доспѣтъ. Христа-ради невѣсть не выдають (не отдають); отвѣтъ неотвѣзчивой свахѣ, которая упрашиваетъ.</p> <p>[Наградите хоть копеечку Христа ради, Христа-ради! нищій <i>ниж</i>. Влад.].</p>

Обрада одреднице у српском дијалекатском речнику у складу је са лексикографском праксом која је примењена у РСАНУ и РМС. С обзиром на време настанка руског дијалекатског речника (1903–1909), када је учење латинског

⁷ Овом приликом не наводимо потпуне библиографске податке наведених речника пошто у њима нема одреднице *Христос*, а то ћемо учинити у раду који ће се бавити дериватима ове лексеме.

⁸ Ова констатација је заснована на основу увида у следеће речнике: Ожегов С. И. *Словарь русского языка*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1953; Младенов, Марин, *Бугарско-српски речник / Българско-сръбски речник*. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000; Андрейчин, Любомир и др. *Български тълковен речник*. Четврто издание. Наука и изкуство, София, 2008; Конески, Кирил, *Толковен речник на македонскиот јазик*. Том VI (Т–Ш). Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје 2014; Мургоски, Зозе. *Речник на македонскиот јазик*. Филолошки факултет „Блаже Конески” Скопје, 2005.

и грчког језика било саставни део образовања, као и на чињеницу да су, поред хебрејског, та два језика дуго времена била једини богослужбени језици, не изненађује упућивање на верзију тог имена у овим језицима [лат. *Christus*, грч. *Χριστός*], при чему видимо да се руски облик подудара са грчким, будући да оба народа припадају истој православној вери. Поред дескриптивне дефиниције, руски речник наводи и контекст у којем је лексема *Христос* употребљена.

2.2. Фонетске специфичности лексеме *Христос*

2.2.1. У речницима књижевног и народног српског језика наводе се различите фонетске варијанте имена *Христос*: *Христос* / *Христ* / *Кристос* / *Крист*. У дијалектским речницима⁹ ова је реч забележена у знатно више различитих изговорних варијаната: *Рѣстос* (Динић 2008), *Рѣстос* (Стојановић 2010), *Рѣстѣс -ѣса* / *Христѣс -ѣса* / *Крѣстос*, а у устаљеним изразима и *Рѣсто* се роди / *Хрѣсто* се роди (Букумирић 2012), *Крѣстѣс*, *Крѣста* / *Рѣстѣс*, *Рѣста* (Станић 1990). *Кр'ис* / *Кр'истос* (Јовановић 2007).

2.2.2. У односу на стандард види се да већина говора нема фонему *x* (*Рѣстос*) или је супституише са *k* (*Кристос*). Међутим, порекло *k* у католичкој пракси употребе имена *Христос* (*Krist*), према Скоку, условљено је латинским читањем грчке фонеме *χ* (1972: 197).

2.3. Морфолошке специфичности лексеме *Христос*

2.3.1. Тумачећи лексему *Христос* са становишта адаптације, Клајн наводи да се „грчки номинативни наставак *-ос*, без промене значења, јавља у ученим облицима *ѣнос* (= еп) и *митос* (= мит), а наравно и у *Христос*” (2003: 252). Надаље истиче да „ово име има *-ос* у номинативу, а губи га у осталим падежима (*Христа*, *Христу* итд.). По аналогiji, у новије време јавља се и номинатив *Христ*, који није у традицији српског књижевног језика, а каткад и падежни облици *Христоса*, *Христосу* итд., који су без сумње погрешни” (Клајн 2003: 252ф). И *Правпис српскога језика* (2010: 492) препоручује облик *Христос* као бољи (2010: 492) и дословно узети, са адаптираном променом (2010: 161), коју наводи и Клајн. Вук (1852) такође наводи оба облика *Христа* (*Христоса*), а предност даје првом.

2.3.2. У појединим народним говорима (нпр. севернометохијским) сачуван је суфикс *-ос*, чак и у косим падежима: *Рѣстѣс -ѣса* / *Христѣс -ѣса* (Букумирић 2012), док је у другима (нпр. ускочки) он непознат у тој позицији: *Рѣстѣс*, *Рѣста* (Станић 1990).

⁹ Илустрације ради наводе се подаци само из појединих дијалектолошких речника.

2.4. Лексикографска дефиниција лексеме *Христос*

Д. Горган Премк (2013: 31) објашњава да је „лексикографска дефиниција идентификација семантичког садржаја реализоване лексеме. У њој се описује и тим описом утврђује значење појма на који се односи употребљена, у језику реализована лексема.” Начин на који се дефинишу јединице општег лексикона, једнозначне и вишезначне, са именичким морфолошким обележјем обухвата идентификацију основног, номинационог семантичког садржаја примарне, основне лексеме. Ова се дефиниција састоји од интерпретације појмовне вредности, архисеме и сема нижега ранга.

Поставља се, међутим, питање у вези са семантичким садржајем личних имена и њиховом лексикографском интерпретацијом. Д. Горган Премк (2004: 21–22) наводи да „властите именице имају способност номинације, али се њима именују само појединачни, индивидуални појмови, а не и више појмова исте врсте (зато, по правилу, и немају облике множине, нити се могу употребљавати у квантификаторским изразима типа *три куће*, *много снега*; способност означавања код њих потпуно изостаје (нпр. именице *Петар* и *Марија* немају никакав семантички садржај.” Ван Лангендонково (2007: 7) мишљење донекле осветљава овај проблем: „Proper names do not have asserted lexical meaning but display presuppositional meaning of several kinds: categorical (basic) level, associative senses (introduced either via the name bearer or via the name form), emotiv sense and grammatical meanings.”

Овакав став посебно је применљив у тумачењу теонима *Христос*. Наиме, лексема *Христос* као део хришћанског ономастикона има карактеристике својствене личним именима уопште, али и особине која га чине специфичним. Антропоними се могу сматрати засебним датостима у односу на друге властите именице на морфолошком (само облици једине), денотативном (лично име се везује за индивидуу) и семантичком плану (одсуство семантичког садржаја). Оне надилазе свој категоријални статус јер их карактерише јединственост и посебност.¹⁰ На плану лексичког значења антропониму као денотат одговара лексема са општим категоријалним значењем – човек, а теониму – Бог односно Богочовек.

Стога је и лексикографска дефиниција личних имена углавном семантички празна, те и нема својства праве дефиниције. У случају када је реч о имену историјске или библијске личности, те о именима књижевних јунака и сл. у оквиру лексикографске дефиниције наводи се извор и друштвеноисторијска улога именоване личности. То су, дакле, информације идентификационог типа.¹¹ Исти модел је заступљен и у дефинисању одреднице *Христос* односно

¹⁰ „Под посебношћу се мисли на свијест о одјелитости од свега осталог и нарочито одјелитост од категорије којој припадају” (D. Šipka 1998: 119).

¹¹ На пример, у РСАНУ уз одредницу *Аврам* стоји: 1. м. име. 2. презиме; али уз одредницу *Адам* (јевр. *ādām*, човек) стоји: 1. по *Библији* име првог човека. 2. име. 3. презиме. Међутим, и

Исус у РСАНУ, РМС и РСЈ, док у дијалекатским речницима српског језика углавном није дефинисан појам већ се упућује на стандардни облик: нпр. *Рѣѣтос* м Христос (Динић 2008); *Крѣѣтос* м в. *Христос* (Букумирић 2012). Истина, могу се и у појединим српским дијалекатским речницима уочити исти лексикографски принципи примењени у нашим најважнијим речницима. Један од таквих примера је и *Речник села Каменице код Ниша* у којем се уз одредницу *Христос* у дефиницији наводи извор (*по Библији*) на основу којег је дефинисан појам: (а) назив Исуса из Назарета, б) оснивача хришћанства, в) Христ (Јовановић 2007).

2.4.1. *Елементи дефиниције одреднице Христос*. У стручној литератури (Бајић – Вуловић 2009: 271) већ је разматран проблем у којој мери семантички опис, тј. дефиниција у лексикографској обради лексема из сакралног домена, садржи сведочанства о православној култури и колико су ове лексеме у РСАНУ, РМС и РСЈ носиоци православно-културне информације. Такође, потребно је видети у ком односу стоје сакрални и световни елементи дефиниције у дескриптивним речницима православних народа и у којој мери се на њима огледа утицај политичког система у време њиховог настанка.

Постављена питања актуелизују бар још један проблем: колико лексикографске дефиниције одражавају појмовну вредност хришћанских термина, који су због свог значаја често и са специјализованом и са општом употребном вредношћу, и у којој се мери ослањају на њихово теолошко значење. Питамо се стога да ли у РМС и РСЈ лексикографски опис имена *Христос* довољно репрезентује његову суштину и које су компоненте значења садржане у њој.

Сматрамо да би речничка обрада одреднице *Христос* требало да садржи и компоненте којима се *Христос* појмовно спецификује у односу на *Бога Оца* и *Светога духа*, то јест од *Свете Тројице*, и да се истакне његова *differentia specifica* у религијском, па и културолошком контексту.¹² У том смислу би тумачење дато у *Догматици Православне Цркве* Преподобног Јустина Ћелијског требало у стилизованом виду интегрисати и у лексикографску дефиницију: „Иако се у *Светом Писму* и *Светом Предању* Спаситељем назива Бог уопште, то јест Пресвета Тројица, ипак се у посебном и ужем смислу Спаситељем назива Господ наш Исус Христос, јер је Он својим оваплоћењем, животом, страдањем, васкрсењем и вазнесењем извршио дело искупљења и спасења рода људског.”

уз одредницу *Аврам* требало би навести податак о пореклу речи и увести примарно значење ‘по Библији праотац народа’, што његово име на хебрејском језику и значи (приликом покушаја жртвовања сина Исака, Аврам је преименован у Авраама), затим да је то име односно презиме.

¹² О поистовећивању Бога Оца и Бога Сина у световном језику, које је и лексикализовано лексемом *Господ*, видети у: Ристић, Стана (2012: 150).

Елементи дефиниције	Речници и енциклопедије српског и неких језика правослаvnих народа
извор	по Библији (РМС; Јовановић 2007) по хришћанској традицији (РСЈ) према хришћанском учењу (РСАНУ) према јеванђељу (Ракић 2010)
антропонимски статус	назив Исуса (РМС; Јовановић 2007) назив, односно надимак Исуса (РСЈ)
биографски подаци	Исус из Назарета (РМС; РСЈ; Јовановић 2007) који је био разапет за време Понтија Пилата за откупљење људског рода (Μπαμπινιώτης 2002)
историјска улога	оснивач хришћанства (РМС; РСАНУ)
	оснивач хришћанства, хришћанске вере (РСЈ; Јовановић 2007) оснивач хришћанске религије (Μπαμπινιώτης 2002)
сакралне особине	а) Богочеловџк (Даль 1998) / Богочовек (Балаћ – Стојановић 2009; Ракић 2004) Господь во плоти (Даль 1998); оваплоћено Друго лице Свете Тројице (Ракић 2004; 2010); оваплоћени Син и Реч Бога (Μπαμπινιώτης 2002) б) Сынъ Божій (Даль 1998); Син божји (Ракић 2010); в) Помазаник (Балаћ – Стојановић 2009) г) средишна личност Новог завета, односно зачетник и давалац новог савеза између Бога и човека (Ракић 2004)

2.4.1.1. Десна страна одреднице о *Христу* на самом почетку садржи метатекстуални коментар којим обрађивач поручује читаоцу да су семантичке компоненте дефиниције засноване на религијском дискурсу, у оквиру којег бисмо, на основу грађе, могли сачинити следећу хијерархију. Елементи дефиниције црпљени су најпре из целе *Библије*, будући да се долазак Месије / Христа најављивао у *Старом завету*, а његов живот описан је у јеванђељима, што поједини аутори (Ракић 2010) посебно наглашавају (*према јеванђељу*). Други аутори се позивају на хришћанско учење и хришћанску традицију, што укључује и *Дела апостолска* и *Посланице*, али и предања светих отаца.

Ови метатекстуални коментари у време комунизма имали су и функцију дистанцирања аутора одреднице од њеног садржаја иако то не мора увек бити правило. Тако Радомир Б. Ракић, у време када комунизам више није актуелан (2010), у *Библијској енциклопедији* користи метатекстуални коментар *према јеванђељу* (в. Ракић 2010).

2.4.2. Антропонимски статус лексеме *Христос*

Елементе двочланог теонима *Исус Христос* аутори речника различито интерпретирају. Први члан (*Исус*) неоспорно је лично име (Léon-Dufour ed. 1980: 347), али се други различито схвата (*Христос*). Код једних је то само назив Исуса (РМС; Јовановић 2007), код других је то назив, односно надимак Исуса (РСЈ) и код трећих је *име по функцији* (Léon-Dufour ed. 1980: 347).

Као што је већ речено, двочлана структура агионима системска је појава. Међутим, атрибутска компонента надилази само додатну одредбену функцију и постаје равноправно средство идентификације референта, о чему сведоче и обраде у речницима у којима се уз одредницу *Христос* јавља *Исус* (РСАНУ) или као номинациона целина *Исусъ Христосъ* (Даль 1998).

2.4.3. У дефиницијама појединих речника наводе се и подаци о месту Исусовог живљења (*Назарет*). Из његовог кратког, али веома активног живота, аутори дефиниција посебно издвајају: а) место одрастања – *из Назарета* (РМС; РСЈ; Јовановић 2007); б) распеће; в) историјски контекст – време у којем се тај чин догодио (*за време Понтија Пилата*); г) узрок Христовог распећа (*за откупљење људског рода*) (Μπαμπινιώτης 2002). Стање у дескриптивним речницима знатно се разликује од онога што се налази у библијским енциклопедијама у којима се указује и на његово детињство, на почетак и завршетак јавне службе, карактеристике јавне службе, начин учења и сл. (Ракић 2004), што је све условљено типом речника и његовом наменом.

2.4.4. У већини речника дефиниција одреднице *Христос* односно *Исус* садржи информацију о његовој историјско-цивилизацијској улози. Христос је оснивач хришћанства (РМС, РСАНУ / хришћанске вере (РСЈ; Јовановић 2007) / хришћанске религије (Μπαμπινιώτης 2002). Ова семантичка компонета, као и навођење податка о месту његовог одрастања (*из Назарета*) сведоче о Исусу као историјској личности.

2.4.5. Сакрални елементи у дефиницији одреднице *Христос*

Обрађивачи лексеме *Христос* од сакралних црта интегришу у дефиницију његову божанску природу која се јавила у људском телу. Она се именује лексемом *Бог* у сложеници *Богочовек* (Даль 1998; Балаћ – Стојановић 2009; Ракић 2004), *Господ* у изразу *Господъ во плоти* (Даль 1998); *Син божји* (Ракић 2010); и *Реч божја* (Μπαμπινιώτης 2002); а људска природа је именована речима *човек*, партиципом *оваплоћени* 'утеловљени' у изразима *оваплоћени Син божји*, *Друго лице Свете Тројице* и именицом *плт (тело)* у изразу *Господъ во плоти* (Даль 1998).¹³

¹³ О условима под којима се и у којој мери се реализује употреба лексема *плт* и *тело* као незаменљива односно конкурентна изражајна средства видети у: Драгин, Наташа. О семан-

Други сакрални елеменат исказан је синтагмом *Син божји* као неодвојиви део *Ипостаса* у којем је изостало наглашавање Христовог јављања у људској природи.

У двојезичном грчко-српском речнику аутор је у дефиницију лексеме *Христос* укључио њен преводни српски еквивалент (*Помазаник*), који свакако садржи сакралну компоненту.

С обзиром на тип речника, у *Енциклопедијском речнику православља* (Ракић 2004), дефинисање одреднице *Христос*, поред претходно наведених елемената, садржи и податак о његовом статусу у *Новом завету* (средишна личност *Новог завета*) и његовој посредничкој улози између Бога Оца и палог човека (зачетник и давалац новог савеза између Бога и човека).

2.5. Устаљени изрази и контекст употребе лексеме *Христос*¹⁴

2.5.0. У фразеологији стандардног српског језика веома је велики број јединица са лексемом *Бог* (Вуловић 2015), али је знатно мање оних са речју *Христос*, што је условљено поимањем Бога као универзалног, свевременског и надвременског, свеприсутног творачког принципа, у односу на Христа чије је време рођења познато и представља временску границу у историји човечанства. Стога се у многим језицима оно што се десило пре или после Христовог рођења исказује предлошким конструкцијама са антериорним и постериорним значењем: *пре Христа : после Христа* (срп.), *пред Христовото рождество : по Христовото рождество* (мак.), *преди Христа* (скр. пр. Хр.) : *след Христа* (буг.); *про Хριστοῦ* (скр. π.Х.) 'пре Христовог рођења', *μετά Χριστόν* (μ. Х.) 'после Христовог рођења'.

2.5.1. Поједини језици имају предлошке конструкције адлативног типа: *до Рождества Христова и нашей эры* (рус.). Интересантно је приметити да неки језици не чувају опозитну везу (*пре : после; до : од*), већ се период после Христовог рођења назива новом (*нова ера* [срп.] или нашом ером (*нашей эры* [рус.]); *летом господњим* (срп.). У православним земљама са комунистичким режимом, уместо предлошке конструкције са лексемом *Христос*, користе се предлози са синтагмом *наша* односно *нова ера*: *пред нашата ера : по нашата ера* (мак.); *до нашей эры : после нашей эры* (рус.); *пре нове ере* (пре н. е.) и *нове ере* (н. е.); *преди новата ера : след новата ера* (буг.).

тичком односу лексема *плт* и *тело* у изворним српскословенским службама XIII–XVII века. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIII, Нови Сад 2000, 173–186.

¹⁴ Припадају тематској групи *небеска хијерархија* (Бог / божји; Св. дух; Христос; Богородица; анђео; ђаво).

У српском језику, поред основне реализације антериорности, предлошка конструкција (*од пре Христа* (Вуловић 2015: 49). има и пренесено значења 'веома давно, некада давно', што је одлика колоквијалног језика.

2.5.2. У језицима православних народа лексема *Христос* јавља се у устаљеним изразима поводом обележавања његовог рођења (*Божих*) и васкрсења (*Васкрс / Ускрс*): *Христос се роди* и *Христос васкрсе* (срп.), али они не представљају део лексикографског чланка у већини прегледаних речника (РМС; РСЈ). Изузетак чини понеки дијалекатски речник: *Ристос се јави*, *Ристос се роди*, та татако смо викали; *Христо се роди*; *Христос васкрс* (Букумирић 2012); у поздраву: *Христос васкресе* – Ваистину васкресе (Петровић 2002).

Вук (1852) под одредницама *Божих* и *Васкрс / Васкрсеније* наводи контекст у којима се користе ови изрази: За божићни ручак сви се окупе око софре изљубе се сви редом говорећи: „Мир Божји! Ристос се роди, ва истину роди, поклањамо се Ристу и Ристову рожанству.” „До малог Божића говори се, кад се двојица срету на путу, или кад који ком дође у кућу, *Ристос се роди* (мјесто *добро јутро, помоз' Бог и добар вече*), и одговара се: *ва истину роди*; тако и кад се пије, мјесто *спасуј се и на здравље*.”

„Од васкрсенија до Спасова дне говори се, кад се двојица срету на путу, или кад који коме дође у кућу: *Ристос васкрс* (мјесто *добро јутро, помоз' Бог и добар вече*), и одговара се ва истину васкрс; тако кад се пије, мјесто *спасује се и на здравље*.”

И у македонским речницима уз глагол *воскресе* наводе се ови поздрави, које православни верници размењују на Ускрс: *Христос васкресе*, за многу години (Конески 2003), *Христос васкресе!* – Вистина васкресе! (Мургоски 2005).

Слична је ситуација и у грчком језику у којем је под одредницом *ανέστη* (в. гл. *ανασταίνω* 'васкрснути; оживети; осветити') наведена фраза *Χριστός Ανέστη* 'Христос васкресе' (Μπαμπινιώτης 2002).

2.5.3. С обзиром на страдање Исуса Христа, не изненађује одређени број израза са овом концептуалном вредношћу: *мучити се као Исус на крсту* (Вуловић 2015: 49); *Тије Кристовије мука*, шеле моја (Станић 1990); *Мучи се* као *Крис* (Јовановић 2007); *Патила сам* ка *Ристос* у време (Букумирић 2012); метаф. *τραβώ τα πάθη του Χριστού* 'трпим страдања Христова', 'мучити се' (Μπαμπινιώτης 2002).

2.5.4. Посебну групу чине изрази којима се зазива Христова помоћ у невољи: *Исусе Кристе, помогни* (Букумирић 2012). Овде би се могли придружити и изрази специфични за грчки језик којима се исказују различита осећања говорника: *Χριστός και Απόστολος* 'Христос и апостол!', *Χριστός και Παναγία* 'Христос и Пресвета = надимак Богородице!', *έλα Χριστέ και*

Απόστολε ‘дођи, Христe и апостоле!’; Χριστέ μου ‘Христe мој!’ да се изјави изненађење, чуђење, дивљење, страх, ужас итд.; Χριστός! ‘за некога што је нешто прогутао и осећа да се дави’ (Μπαμπινιώτης 2002).

2.5.5. У већини речника се у склопу лексикографског чланка као израз за илустрацију употребе лексема *Χριστος* наводи: *браћа у Христу* ‘припадници исте хришћанске заједнице, реда и сл.’ (РМС, РСЈ); *браћа у Криту* ‘чланови хришћанске заједнице, истог верског, црквеног реда и сл.’ (РСАНУ), а то је и једини израз забележен и у фразеолошком речнику (Matešić 1982) *brat u Kristu (po Kristu)* ‘припадник исте кршћанске заједнице, кршћанин’.

У дескриптивним речницима, ипак, нису наведени сви изрази у вези са *Христом* који су уобичајени у православној или протестантској комуникацији међу верницима (*Браћо / сестре у Христу; поздравља те најслабији брат у Христу*). Такође, изрази овога типа саставни су део службе (*у име Исуса Христа, свима нама за попоравак у вери, читаћемо Свето јеванђеље...*) и молитве (*ово Те све молимо у име Исуса Христа, амин*).¹⁵

2.5.6. „Перифразите се утврђени состави кои се употребуваат за замена на појави, предмети, или лица кои ги опишуваат нивните суштествени признаци, или карактерни особини” (Велковска 2002: 93). Једну од тематских група представља и социјално-политичка перифраза у оквиру које се јављају називи за људе према професији или према неким социјално-политичким карактеристикама, као нпр. *Христова невеста* – калуђерка (Велковска 2002: 97–98).

Значење глагола *преклињати* може се изразити перифразом: *κάνω (κάποιν) Χριστό* ‘учинити (некога) Христом’, ‘преклињати (некога), клекнути пред његове ноге = син. преклињати’ (Μπαμπινιώτης 2002).

2.5.7. Изрази забележени у руском језику¹⁶ (Даль 1998) не садрже сакралну компоненту, већ попримају паронимијски карактер, што се огледа и у српском преводном еквиваленту, као у примеру *Вольно Христу добро доспѣтъ* ‘Лако је Христу да буде добар’, што се може интерпретирати на следећи начин ‘лако је чинити добро када си по природи добар’; упореди и пословицу *Белавог је ласно обријати*.

Изван сакралног домена користе се и следећа два изрази: *Христа-ради невестъ не выдають (не отдають)*; *отвѣтъ неотвязчивой свахѣ*, которая упрашиваетъ ‘За бога милога невесту не дају /невесту не дају тек тако, као одговор упорној проводацики која неће лако да одустане од своје намере); *Наградите хотъ копеечку Христа ради, Христа-ради!* нишій ‘Уделите бар

¹⁵ Овом приликом наведени су само неки најчешће употребљавани изрази, док би исцрпније испитивање религијског дискурса открило знатно већи и структурно богатији скуп израза чији је саставни део лексема *Χριστος*.

¹⁶ Руске изразе је на српски језик превела Дарја Војводић.

копејку, за бога милога’; устаљена формула којом просјаци траже милостињу.

3. ЗАКЉУЧАК

3.1. На основу увида у лексикографска дела заступљена у корпусу можемо констатовати да је лексема *Христос* једна од централних одредница библијских енциклопедија (Ракић 2004; Léon-Dufour ed. 1980), што је и очекивано с обзиром на тематику којој су посвећене. Међутим, у дескриптивним, двојезичним и дијалекатским речницима, ова лексема ретко има статус одреднице, без обзира на релативно велик број њених деривата, што је резултат утицаја друштвеноисторијских прилика у којима су они настајали.

3.2. У лексичко-семантичком, па и прагматичком, смислу теоними и агионими имају доста сличности са антропонимима уопште. У општем ономастикону процес преношења личних имена са сакралном семом у систем антропонима датира још од доба примања хришћанства.¹⁷ Агионими и антропоними имају способност номинације, а донекле им је подударна и референцијална функција. Теоними, којима припада и име *Исуса Христа*, специфични су на плану референцијалности, будући да је референт потпуно посебан – *Богочовек*.

Иако је теоним, структура Христовог имена иста је као и агионим (*Јован Крститељ* = *Исус Помазаник*). Атрибут или име по функцији (*Крститељ*) код агионима никада не постаје антропоним. Међутим, Исусово име по функцији (*Христос*) мотивисало је деривацију великог броја мушких и женских антропонима у кругу православних народа (*Христа* / *Риста*, *Христофор*, *Христивој*; *Христосија*, *Христимија*; *Χρίστος*, *Χριστίνα*), као и патронима (*Христић*, *Χριστόπουλος*).

У речницима дескриптивног типа (РМС, РСЈ) теоними представљају део речничког фонда.

3.3. У дескриптивним речницима српског и грчког језика лексикографска обрада лексеме *Христос* обухвата све елементе лексикографског чланка као и било која друга именичка реч, с тим да се у грчком речнику наводи већи број израза него у српском. У једнојезичним и двојезичним речницима руског, македонског и бугарског језика сама лексема се не бележи, али се наводе

¹⁷ В. И. Супрун выделяет у русских антропонимов сакральную сему, справедливо объясняя это тем, что после крещения человек получает „новое имя, которое может звучать так же, как и прежде, но наполняется новым содержанием” [Супрун 2000: 28–29]. Сакральная сема может наличествовать у некоторых имен собственных (антропонимов, топонимов) и являться одной из основных у других (теонимов).

њени деривати (*хришћанин, хришћанка, хришћанство*). Слична је ситуација у већини дијалекатских речника, а у онима где лексема *Христос* има статус одреднице, она је обрађена на уобичајени лексикографски начин.

3.3.1. Фонетске варијанте лексема *Христос* (*Христ / Крист*) забележене су у свим дескриптивним речницима, а богатији фонолошки варијетет ове лексема потврђују дијалекатски речници (*Рист / Ристос / Кристос*).

3.3.2. Што се морфолошких одлика ове речи тиче, већ код Вука срећемо дублетне форме (*Христа, Христоса*), при чему се предност даје адаптираном облику (*Христа*), што је у нормативистици очувано до данас.

3.3.3. Одредница *Христос* може бити дефинисана са два аспекта: сакралног и световног односно историјског. У оквиру прве дефиниције улогу архисеме преузимају диференцијалне семе највишег ранга, које су по степену апстрактности и категоријално најприближније архисеми (*Друго лице Ипостаси, Син божји*). У другом типу дефиниције налазе се диференцијалне семе идентификационог типа: а) порекло – из Назарета; б) историјска улога – оснивач хришћанства / хришћанске религије; в) статус у *Библији* – средишна личност Новог завета, односно зачетник и давалац новог савеза између Бога и човека. Сви дескриптивни речници свакако би требало да имају дефиницију која обухвата семантичке компоненте сакралног и световног карактера. Функцију споне ових разнородних елемената има лексема *Богочовек*, која у својој концептуалној вредности обједињује обе димензије, и указује на јединственост богочовечанске природе Христа, јер он је Бог / Господ у телу / људском облику.

Дакле, могућа дефиниција лексема *Христос* гласи: Друго лице Свете Тројице (Отац, Син, Свети дух) или Син божји; Богочовек, који је рођен у Витлејему, одрастао у Назарету, крштен у реци Јордану, деловао у Израелу и Јудеји, разапет на Голготи у доба Понтија Пилата, васкрсао трећи дан и педесети дан се вазнео у небо; оснивач хришћанског учења и централна личност Новог завета, што је у духу православне, општехришћанске културне традиције.

3.3.4. С обзиром на свеprisутност православне цркве у свакодневном животу Грка и дугу, континуирану хришћанску традицију, не изненађује велики број израза са лексемом *Христос*, за разлику од стања у другим језицима. Ширим увидом у православни и религијски дискурс (православни и протестантски) инвентар израза са *Христом* би се знатно увећао.

У посведоченим изразима са лексемом *Христос* заступљени су важни концепти који се заснивају на најважнијим догађајима у Христовом животу: рођење – као граница у одмеравању времена (*пре Христа и после Христа*); у традиционалним поздравима – рођење и васкрсење (*Христос се роди и*

Христос васкрсе); распеће и Христове муке (*пати као Христос*), мисија – позивање Христа у муци (*Христе, помози*), заједница уједињена у вери (*браћа у/по Христу*), изрази који су саставни део црквене службе и молитве (*у име Исуса Христа*).

ИЗВОРИ

- Грковић 1977:** Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Ракић 2004:** Радомир Б. Ракић, *Библијска енциклопедија I (А–Л), II (Љ–Ш)*, Србиње – Београд.
- Ракић 2010:** Радомир Б. Ракић, *Велики православни богословски енциклопедијски речник*, Нови Сад: Православна реч.
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- РСАНУ 1959:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Књ. I (А – Богољуб), Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ.
- РСАНУ 1973:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Књ. VIII (*интонирати – јурве*), Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ.
- РСАНУ 1978:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Књ. X (*колити – кукутица*), Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ.
- РСЈ 2007:** *Речник српског језика*, (ур. М. Николић), Нови Сад: Матица српска.

*

- Léon-Dufour ed. 1980:** Xavier Léon-Dufour et. al., *Rječnik biblijske teologije*, Drugo izdanje, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- RJAZU 1887–1891:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio III (đavo – isprekrajati), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

*

- Букумирић 2012:** Милета Букумирић, *Речник говора северне Метохије*, Монографије 15, Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Даль 1998:** Владимир Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*. Репринтное воспроизведение издания 1903–1909 гг., осуществленного под редакцией профессора И. А. Бодуэна де Куртенэ. Том 4. Ктерра, Москва; Terra – Книжный клуб.
- Динић 2012:** Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Монографије 4, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић 2007:** Властимир Јовановић, Додатак Речнику села Каменице код Ниша, *Српски дијалектолошки зборник*, LIV, 403–520.
- Караџић (1852):** Вук Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Сакупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. У Бечу у штампарији јерменскога намастира 1852.
- Петровић 2002:** Драгољуб Петровић (ур.). *Речник српских говора Војводине*, Св. 2, В–Д, Нови Сад: Матица српска.
- Станић 1990–1991:** Милија Станић, *Ускочки речник*, књ. I (а – њушакло), Књ. II (о – шушнути), Београд: Научна књига.
- Стојановић 2010:** Радосав Стојановић, *Црнотравски речник*, Српски дијалектолошки зборник, LVII. Београд: Институт за српски језик САНУ.

*

- Μπαμπινιώτης 2002:** Γεωργίος, Δ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας. Δεύτερη έκδοση. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε. Αθήνα.
- Балаћ – Стојановић 2009:** Александар Балаћ и Миодраг Стојановић, *Грчко–српски речник / Еλληνο-сербικό Λεξικό*. Београд: Завод за уџбенике.
- Μανδάλα 1997:** Μαρία Μανδάλα, *Μείζον Ελληνικό Λεξικό*. Αθήνα.
- Младенов 2000:** Марин Младенов, *Бугарско–српски речник / Българско–србски речник*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Андрејчин и др. 2008:** Любомир Андрејчин, *Български тълковен речник*, Четврто издание, София: Наука и изкуство.
- Иванович – Петранович 1967:** Слободан Иванович и Иосиф Петранович, *Русско–сербскохорватский словарь*, Москва: Советская Энциклопедия.
- Конески 2003:** Кирил Конески, (ур.), *Толковен речник на македонскиот јазик*, Том I (А – Ж), Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.

- Конески 2014:** Кирил Конески, (ур.), *Толковен речник на македонскиот јазик*. Том VI (Т–Ш). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
- Мургоски 2005:** Зозе Мургоски, *Речник на македонскиот јазик*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески”.
- Ожегов 1953:** Сергей Иванович Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- Цыганенко 1989:** Галина Павловна Цыганенко, *Этимологический словарь русского языка*, 2-е издание, переработанное и дополненное, Киев: Радянська школа.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајић – Вуловић 2009:** Ружица Бајић и Наташа Вуловић, Семантичко-фразеолошка анализа неких лексема са сакралним значењима у српском језику (анђео, ангел / демон, бес), *Црквене студије*, 6, 271–279.
- Велковска 2002:** Снежана Велковска, *Белешка за македонската фразеологија. Јазикот наш денешен*, Кн. 8, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
- Вуловић 2015:** Вуловић, Наташа, *Српска фразеологија и религија, Лингво-културолошка истраживања*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Гортан-Премк 2004:** Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике.
- Гортан-Премк 2013:** Даринка Гортан-Премк, О лексикографској дефиницији и систему лексикографских дефиниција у једнојезичном речнику, *LEKSIKA – GRAMATIKA – DISKURS (Zbornik u čast Veri Vasić)*, Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 31–39.
- Драгин 2000:** Наташа Драгин, О семантичком односу лексема *плт* и *тело* у изворним српскословенским службама XIII–XVII века, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIII, 173–186.
- Клајн 2002:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Први део – слагање и префиксација*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.

- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Други део – суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Лазаревић 2001:** Велибор Лазаревић, *Српски именованослов*, Београд: Book Marso.
- Левушкина 2013:** Ружица Левушкина, Теоними у савременом српском језику, *Теолингвистичка проучавања словенских језика*, Београд: САНУ, 165–177.
- Пешикан и др. 2010:** Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, Измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска.
- Ристић 2012:** Стана Ристић, *О речима у српском језику, Творбени и лексикографски-лексиколошки аспекти*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Супрун 2000:** Василиј Иванович Супрун, *Ономастическое поле русскогo језика и его художественно-естетический потенциал*. Волгоград: Перемена.

*

- Langendonck 2007:** Willy van Langendonck, *Theory and Typology of Proper Names*, Berlin – New York: De Gruyter Mouton.
- Matešić 1982:** Josip, Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Skok 1972:** Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Šipka 1998:** Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.

*

- Преподобни Јустин Ћелијски** (електронски извор), *Догматика Православне Цркве (Православна Философија Истине)*.
<http://www.svetosavlje.org/biblioteka/AvaJustin/DogmatikaPravoslavneCrkve/DogmatikaPravoslavneCrkve.htm>

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ ОБРАБОТКА ЛЕКСЕМЫ
ΧΡΙΣΤΟΣ В СЛОВАРЯХ СЕРБСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО
И НАРОДНОГО ЯЗЫКАХ

Резюме

В данной работе авторы констатируют, что в дескриптивных словарях сербского (Словарь Матицы сербской и Словарь сербского языка) и греческого языков (Ματρινιώτης; Μανδάλα) лексикографическая обработка лексемы *Χριστος* охватывает все элементы лексикографической статьи, как и любая другая именная часть речи, с тем что в греческом словаре присутствует большее количество выражений, чем в сербском. В одноязычных и двуязычных словарях русского, македонского и болгарского языков лексема не отмечается, но зато приводятся ее дериваты (*хришићанин, хришићанка, хришићанство* [‘христианин, христианка, христианство’]). Подобная ситуация наблюдается и в большинстве диалектных словарей, а в тех, где лексема *Χριστος* находится в зоне толкования (Словари В. Йовановича, В. И. Даля), она обработана обычным лексикографическим способом.

Фонетические варианты лексемы *Χριστος* (*Χрист / Κριστ*) отмечены во всех дескриптивных словарях, а более богатое фонологическое разнообразие данной лексемы подтверждают диалектные словари (*Рист / Ристос / Кристос*).

В связи с морфологическими отличиями данного слова следует отметить, что в словаре Вука Караджича встречаются дублетные формы (*Χриста, Χρισтоса*), при чем преимущество дается в адаптированной форме (*Χриста*), что в нормативистике сохраняется по сей день.

Определение толкования *Χριστος* возможно в двух аспектах: сакральном и мирском, т.е. историческом. В рамках первого определения роль архисемы на себя берут дифференциальные семы высшего ранга, которые по степени абстрактности и категориально ближе всего архисеме (*Друго Лице Ипостаса* [‘Второе Лицо Ипостаси’], *Син Божји* [‘Сын Божий’]). Второму типу определения принадлежат дифференциальные семы идентификационного типа: а) происхождение – из Назарета; б) историческая роль – основатель христианства / христианской религии; в) статус в *Библии* – центральная личность Нового завета, а именно, основоположник и податель нового союза между Богом и человеком. Связывающим звеном между этими разнородными элементами является лексема *Богочовек* [‘Богочеловек’], объединяющая в своей концепции ценности обеих измерений и указывающая на единство богочеловеческой природы Христа, так как Он – Бог / Господь во плоти / человеческом облике.

Авторы предлагают возможное определение лексемы *Χριστος* в дескриптивных словарях: Второе Лицо Святой Троицы (Отец, Сын, Святой Дух) или Сын Божий; Богочеловек, который родился в Вифлееме, вырос в Назарете, крещен в реке Иордан, действовал в Израиле и Иудеи, был распят на Голгофе во время Понтия Пилата, воскрес на третий день и на пятидесятый день вознесся в небо; является основателем

христианского учения и центральной личностью Нового завета, что соответствует православной, общехристианской культурной традиции.

Учитывая долгую, непрерывную христианскую традицию и всеприсутствие православной церкви в повседневной жизни греков, не должно удивлять большое количество выражений с лексемой *Христос*, в отличие от ситуации в других языках. Более широкий обзор религиозного дискурса (православного и протестантского) способствовал бы значительному увеличению инвентаря выражений с *Христом*.

В засвидетельствованных выражениях с лексемой *Христос* место имеют важные концепты, основывающиеся на важнейших событиях в жизни Христа: рождение – как граница в измерении времени (*пре Христа* [‘до Христа’] и *после Христа* [‘после Христа’]); в традиционных приветствиях – рождество и воскресение (*Христос се роди!* [‘Христос рождается!’] и *Христос васкрсе!* [‘Христос воскрес!’]); распятие и страсти Христовы (*пати као Христос* [‘страдает как Христос’]), миссия – призыв Христа в страдании (*Христе, помози!* [‘Христе < Господи Иисусе Христе>, помоги!’]), общество объединенное верой (*браћа у/по Христу* [‘братья во Христе’]), выражения, являющиеся составной частью церковной службы и молитвы (*у име Исуса Христа* [‘во имя Иисуса Христа’]).

Жарко С. Бошняковић
Гордана Р. Штасни